

Csongrád megye múltja a török hódítás előtt¹

A csongrádi régió a Dél-Alföldön belül kisebb egység. Ez a terület szervesen kapcsolódik nemcsak a tőle északabbra lévő, hanem az innen délre eső területekhez is. A népvándorlás a magyar történelem kapcsán a kunokkal végül is lezárult, azonban továbbra is voltak népmozgások, amelyek tovább alakították lakosságának etnikai képét. 1375-ben a román vajda segédcsapataiként törtek be először a törökök magyar földre. A Bánságba – a középkorban Temesköznek nevezett területre – történt betörés mintegy előre jelezte azt, hogy itt bizony komoly események fognak történni. És történtek is, hiszen nem kellett elteltie húsz évnek ahhoz, hogy a török elfoglalja Galambócot, és ezzel átjárót biztosítson magának a Bánság irányába, amelynek lakossága a síkvidéki területen teljes mértékig magyar volt. Ezt a helynevek is igazolják. Ma már nyelvészeti módszerekkel kell feltárni, hogy a jelenlegi szláv helyneveken milyen magyar nevek bujkálnak. Ez a terület tehát teljesen magyar volt, azonban a XIV. századtól elinduló betörésáradat lassan felmorzsolta az itt élő magyarságot, valamint a szenteltszéki kunokat, s helyükre szerbek telepedtek be. Ez a terület a XV. század közepére egészen Temesvárig elvesztette korábbi etnikai arcát, a magyarság kiszorult innen. Elindult a törökök által kimozdított szlávtság bevándorlása, amely folyamatosan tartott egészen a terület teljes török kézre kerüléséig. A Dunától keletre eső területeken, tehát a Duna bal partján – mivel a várak nagyon jól tartották magukat, hiszen Nándorfehérvár csak 1521-ben esett el – megmaradt a magyar etnikum. Itt a nagy váltás Mohács után következett be. A szerbség ugyanis a kezdeti időszakokban a magyarsággal együtt harcolt a török ellen, amíg rá nem jött arra, hogy innen már több segítséget nem várhat. Ez azonban majd csak később, a XVI. század második felében játszódik le. A XV. században még ők is menekültek a török elől, és amikor 1521-ben Szulejmán első hadjárata nyomán a Duna menti végvárak együtt estek el Nándorfehérvárral, óriási szerb tömegek lökődtek át erre a magyar vidékre, és itt telepedtek le, jóllehet a magyar etnikumot még nem mozdították ki.

Azt is tudnunk kell, hogy az Alföldön mindig földbőség volt a középkor során, tehát ha fejlődött is a gazdaság, olyan belterjes agrokultúra mégsem bontakozott ki, mint a Dunántúlon. Még a XV. században sem találunk az oklevelekben trágyázott földre, terra fimata-ra utaló nyomokat, olyan bőven volt föld, hogy be tudta fogadni ezt az új népességet eme terület. Egészen 1526-ig megmaradt az említett etnikai kép, azután nagy változás következett be. Elképzelhető, hogy az itt élt magyar népesség jó részét elhurcolták, hiszen korabeli források is leírják, hogy milyen olcsó volt a rabszolga. Ekkor telepedett be a szláv népesség, és ekkor lépett föl Cserni Jován, akinek hatalma kérészéletű volt, hiszen végülis – miután Szegeden egy ember puskával meglötte – Török Bálint a fejét vette és halállal lakolt. A népesség azonban itt maradt, a déli szlávtság, elsősorban a szerbség főhúzódása e területen, a Tiszától nyugatra eső vidéken ekkor következett be.

Érdekes módon a mai Bácska északi területén – ez Szabadka környéke és Szabadkától délre eső terület – valami módon megmaradt a magyarság. Nem maradt meg azonban a bánsági területeken. Sőt Temesvár eleste és a Maros völgyi hadjáratok idején még a Maroson túlra is átjött a szerbség, olyannyira, hogy a defterek szerint a korabeli Arad megye területe 40 %-ig szerbek által lakott vidék volt, nemcsak a Marostól délre. Végül is a török kiűzése után nagyjából ez az állapot maradt fenn, bár a török után jelentős visszatelepítési akciók

¹ A XXIV. Honismereti Akadémián, Csongrádon 1996. június 24-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

voltak egészen a múlt század végéig. A korábban tekintélyes, civitas rangú Szeged, majd a későbbiek során a többi mezőváros (Vásárhely, Szentes) kirajzásai településeket hoztak létre: Torontálvásárhely a Bánátban, Újszentes stb. De a legtöbb telepet a szegediek alapították. Tehát a későbbiekben volt visszavándorlás, de az alapvető etnikai képen már kevés módosulás következett be.

Úgy tűnik, hogy a XIV. után, a XV. századra régióink felzárkózott a magyarországi fejlettebb területekhez. Gondoljunk csak a Maros völgyére, ahol szinte kolostorlánc húzódtott, valamint a sókereskedelem és az abban érdekelték igazán értékente tették a vidéket a korabeli ember számára. Ez az időszak, amikor kialakul az a településstruktúra, ami aztán a török után újraéledt. Létrejöttek azok a nagyobb városok, amelyek máig is meghatározóak a településrendben, ami az Alföldön kialakult. Hozzá kell még azt is tennem, hogy nem a török után jött létre az a ritkább településhálózat, ami jellemző az Alföldre, hanem már a korábbiakban is így volt. Több nagyobb település, több nagyobb falu, nagyobb lélekszámú mezőváros, és ennél fogva kevesebb település létezett. A török idők a pusztítás nyomán bekövetkező pusztasodással csak „rátesznek néhány lapáttal” arra a folyamatra, ami már a középkorban elindult. A nagyobb települések óriási fejlődésnek indultak, és jóllehet a földművelés biztosította a népesség számára az élelmet, mégis az extra profitot, amiből fejlődött a vidék, az állattartás hozta. Nyugat- és Dél-Európa jelentős felvevőpiaca volt a szarvasmarhának. Ernuszt Zsigmond, pécsi püspök (Mátyás király korában élt és valamivel utóbb még Ulászló idején is) óriási vagyont gyűjtött össze azzal, hogy ágensei begyűjtötték az Alföldön a szarvasmarhát, ő pedig továbbította Velence felé. Ebből a kereskedelemből óriási profit keletkezett, és ahogy az előző korszakban a kolostorok, ebben az időszakban e területen – ugyanúgy, mint az ország más részein – megjelentek a kastélyok. A Körös–Tisza–Maros-köz területén 17 kastélyt számoltak össze a szegvárítól a tömpösiig, továbbá a vásárhelyitől a csabai kastélyig.

A XV. századi kastélyokról rendkívül kevés adat maradt fenn, szinte nincs is: ezért ezek képét nem a Körös–Tisza–Maros-közi, hanem éppen a szabadkai kastély alapján rekonstruálhatjuk. Ez a kastély egy kőtoronyból, azaz téglatoronyból és a mellette lévő udvarházból állt. Az építményt valamilyen erős palánk vette körül, és egy uradalom központjaként szolgált. Tehát komoly épületek voltak már ezek, mutatja mindez azt, hogy az építőkéltúra tekintetében – nyilván másban sem – maradt el ez a vidék az ország többi területétől. Ezt eddig nem tudtuk. Nem tudtuk azt sem, hogy vidékünkön is épültek erődtemplomok. Éppen Béres Mária öföldaiki ásatása bizonyította ezt. A népességnek biztonságosabb életlehetőséget nyújtott a faluja közepén, dombra emelt erődtemplom. Tehát e tekintetben is az ország többi részéhez hasonlított e vidék.

Kialakult az a városhálózat, amire már utaltam. Ennek valóban Szeged volt az ékessége, lakossága nyolcezer főnyire növekedett a török előtti időszakra, s ezzel a legjelentősebb népességű magyar városok közé tartozott: Buda, Pest és Szeged voltak a legnépesebb városok a középkor végéig Magyarországon. Sajnos kőfal nem vette körül, de nem is kellett körülvennie, hiszen az ország belsejében volt, királyi birtok és királyi népek vették körül, ahonnan pedig nem királyi népek voltak a szomszédok, onnan folyók – a Tisza és a Maros – védték, illetve választották el.

Emellett kialakultak azok a mezővárosok, amelyek máig pillérei a településrendszerünknek. Jelentős mezőváros Hódmezővásárhely, ahol kastély is áll, továbbá jelentős város Szabadka, amely Csongrád megyéhez tartozott és ugyancsak számottevő népességgel rendelkezett. Kezdetben kun település volt, majd a későbbiek során Zsigmond király kiveszi a Kunságból, hospesek érkeznek Szabadkára, és elindul a fejlődés. A mezővárosok közé tartozott a valamely szerényebb, majd a török korban nagyvárossá fejlődő Makó, a korábbi Makófalva. Éppen a fejlődést mutatja, hogy a XVI. század elején lemarad a falva, és marad a Makó elnevezés. És a kisebb helyek: Donáttornya, Csomorkány, mára eltűnt helyek. Donáttornya szerepét a későbbiekben Szentes vette át. Csongrád elvesztette korábbi megyeszékhely jellegét. Fontos hely volt Szer (ma Ópusztaszer), jelentős, legalább egy kilométer átmérőjű település, nemesekkel, jobbágyokkal. A Maros mellett Arad, Arad előtt Papi, a Hegyalján egy csomó város: Szabadhely, Meszt, Pankota stb. feküdtek, amik ugyancsak

jelentős népséggel rendelkeztek. Az alföldi mezővárosoknak nagy volt, minimum ötszáz körül mozgott az oklevelekből kideríthető lakosság száma.

Már ekkor megindult a pusztásodás. A városok, így Szabadka környékén is, nagy pusztabirodalom alakult ki, ahol legeltették a nyáját a gazdák, amiből nagyon jó pénz származott. Sajnos a dokumentáció olyan, hogy mindenre csak közvetett adatokból lehet következtetni, például olyanból, hogy a kunok és a szegediek között a XV. század második felében elindult a harc a kunpuszták ügyében. A szegediek is királyi népek, a kunok is királyi népek voltak, egymás elől szeretnék volna megszerezni a legelőket. Állandó villongás, összecsapás folyt a legelőkért, és a király sosem tudott igazán egyik vagy másik fél javára dönteni.

A nagy települések lakossága gyarapodott, gazdagodott, és ezt a fejlődést törte ketté a török megjelenése. De a török megjelenését követően, csak lassan következett a nagy változás: ennek is több szakasza volt. Először a Duna–Tisza-közi rész esett áldozatul és Szeged. A nagy tabula rasa a XVI. század végén következett be ezen a területen. Azért néhány helység megmaradt, például Csongrád, ahol már a középkorban jó bort termeltek. Tehát csak egy-egy nagyobb mezőváros maradt, és a török kiűzése után újra kellett indulni az életnek, ami nem volt egyszerű, hiszen mindent újra kellett kiépíteni. Nemcsak az anyagiakat – tehát a házakat stb. –, hanem a lelkeket is, hiszen a folytonosság rendkívül gyér volt. Azonban mégis, a helynevek őrzik a középkori települések neveit; tehát a középkori lakosok egy része visszatért. Ilyen módon hosszú időszaknak kellett elkövetkeznie ismét, hogy felvirágozzék a vidék, és bizony ez a felvirágzás majd csak a XIX. század második felében indul el igazán az intenzív mezőgazdaság kialakításával. Mert a korábbi időszakokban – bármennyire is anakronizmusnak tűnik – a rideg állattartás megmaradt, a török korban újraéledt és tartott egészen a XIX. század elejéig, a nagy gabonakonjunktúráig. A nagy puszták azonban azon túl is megmaradtak a XIX. század közepéig.

Befejezésül csak annyit: így éltek ezen a tájon az előttünk lévő generációk, akiknek küzdelmes élete nekünk is erőt ad ahhoz, hogy tovább éltsük magunkat, magyarságunkat, hiszen olyan erőpróbákon jutottunk túl, amelyek meg kell, hogy acélozzák lelkünket a következő ezer évre is.

Dr. Blazovich László

Veszendő végeken

A Bánságban lévő Majdány és Rábé már az őskortól lakott terület volt. A honfoglalást megelőző időkben bolgár törzsek lakták e területet, majd a honfoglalással e vidéket a kabar törzsek vették birtokukba.

A mostani Majdány a történelem során többször vált lakatlanná, a neve sem volt azonos a mostanival. Az írásos emlékek e települést először Oroszlámos néven említik. Az ilyen nevű monostor és a vár ugyanis itt a régi temetővel szembeni hajlaton terült el. (A mostani Oroszlámos három kilométerre délebbre csak a XVIII. században alakult ki.) Itt sorakoznak a susányi dombok, amelyeknek az egyikén állt a kolostor. Ennek környékét és az itt épült falurészt Kilisza vagy Klisza néven ismerik a helybeliek. A Gellért-legenda „oroszlámosi hegy”-et emleget, persze a hegy megnevezés mindenképp túlzás, mert csak egy lankás területről lehet beszélni. Talán a legpontosabb meghatározás a helybeliektől származik, akik azt mondják: „a partra megyek” vagy „fönt, a parton”.

A monostor keletkezése és az Oroszlámos helységnév említése a Szent István-i időkig vezethető vissza. A központi hatalom megszilárdítását ugyanis még csak egy hatalmasság veszélyeztette. Ez volt Ajtony vezér, akinek óriási birtokai itt terültek el a Maros-szögben. Szent István Csanádot nevezte ki az Ajtony ellen küldött csapatok vezérének. Csanád 1018 és 1028 közötti időkben Rév-Kanizsánál (Törökkanizsánál) kelt át a Tiszán, és az észak-keletre fekvő Nagy-Ősz (Tamnatie, Románia) határában ütközött meg Ajtony seregével. A csatát a Szent Gellért legenda így írja le: „Összegyűjtve hát a sereget, mind csatába mentek.